

Månadsbrev till Ekumeniska Kommuniteten i Bjärka-Säby

Oktober 2011

Kära vänner i Kristus,

När vi gången sommar tog oss för att renovera vår hall, passade vi på att göra en mindre förändring i det "heliga hörnet". Där finns nu en Gudsmodersikon som jag lyckades komma över i Syrien för några år sedan. Ikonen utstrålar en märkbar stillhet. Guds moder håller om barnet men möter samtidigt betraktaren med en mild men genomträngande blick. Hon är den första jag möter när jag kommer innanför dörren till vårt hem. Hon ser på mig i gryningen när jag går till köket för mitt morgonkaffe. Guds moder är fullständigt närvarande. Hon kallar mig in i sin stillhet, sin innerliga gemenskap med sin son.

Vad är det som gör en ikon till en helig bild? Det är inte materialet, träpannå och färger, men de människor den gestaltar. De är omslutna av evighetens ljus och påminner mig inte bara om en annan värld, utan om vem jag djupast är. Detta minne bor djupt inom oss alla som skapade till Guds avbild, men är inte alltid levande. Mötet med ikonens ansikte och blick kan väcka det slumrande minnet om varifrån vi kommer och vart vi är på väg. När det sker blir ikonerna en helig bild för oss. Den blir en kallelse till ett heligt liv. På samma sätt som Bibeln blir en helig bok, ett ord som kallar på oss, när vi hör Guds röst i texterna.

*

Ikonerna är en stor och underbar rikedom, framför allt i våra gudstjänster. De manifesterar Guds barmhärtiga närvaro. Mitt ibland oss står någon som lever fast han var död, och som vill dra oss alla in i sin oändliga kärlek. Hans ansikte på ikonerna gör denna verklighet omedelbar och ofrånkomlig. Hur skulle jag kunna tvivla på det jag ser med egna ögon? Ändå är bruket av ikoner fortfarande lite ovant för en del av oss, vilket

inte är underligt eftersom det så länge varit frånvarande i protestantisk tradition. Det kan till och med hända, även om det hör till ovanligheterna, att ikonoklastiska tendenser gör sig gällande i form av ett häftigt avvisande av bilden.¹ Som alltid när människor ger uttryck för oro, kritik eller rentav fördömanden, finns anledning att lyssna och ta det som sägs på allvar. Frågor som ställs ger oss anledning att tänka igenom och förtydliga trons praxis i våra egna liv, och undvika det som kan uppfattas stötande. Det kan också göra oss uppmärksamma på överdrifter som lurar längs vägen.

I höstens första brev vill jag därför ta upp några av de frågor, och invändningar, som jag då och då möter i relation till ikonerna:

Vad är egentligen en ikon och vad skiljer den från andra bilder?

Låt oss börja med den språkliga betydelsen: Ordet "ikon" är av grekiskans *eikon*, som förekommer ett antal gånger i Nya Testamentet liksom i den grekiska översättningen av Gamla Testamentet, *Septuaginta*. Människan är, enligt Bibeln, skapad "till Guds *eikon* (avbild)". Jesus Kristus beskrivs som "den osynlige Gudens *eikon*".² Den språkliga innebörden av ordet ikon är alltså *bild*, och ordet översätts i vår bibel oftast med "avbild".

I strikt språklig mening skulle man alltså kunna beskriva alla bilder med kristna motiv som "ikoner". Ändå gör kyrkan en tydlig skillnad mellan ikoner och andra fromma bilder. Det klassiska kristna ikonmåleriet bygger på en konstidé, med en estetik och målarteknik, som förts vidare genom århundraden och har sina rötter i den tid när kristendomen växer fram. Att ikonkonsten håller fast vid denna form handlar inte om rigid och ytlig konservatism, utan om respekten för en historisk kontinuitet. Det innebär inte att det inom denna tradition inte finns utrymme för innovation, men konstnärens kreativitet är alltid underordnad traditionen. Ikonmålaren äger en frihet inom ramen för den specifika konstnärliga idé som ikonmålandet vilar på.

¹ Ikonoklasm = bildstorm, bildförstörelse. Beteckning på motståndet mot bruket av ikoner under 600- och 700-talet, då ikoner förstördes och ikonmålare förföljdes.

² Kol 1:15.

Genomgående för denna konsttradition är att bilden inte är avsedd att återge det naturliga, utan snarare är uttryck för den transfigurerade – genomlysta och upprättade – skapelsen. Därför är det ointressant att till exempel inför en Kristusikon ställa sig frågan ”Såg Jesus verkligen ut så här?”. Det är inte ikonens avsikt att ge en så porträttlik bild av Jesus som möjligt. De tidigaste kända Kristusikonerna kan mycket väl äga drag av den historiske Jesus, men poängen ligger inte i den yttre likheten utan i det inre ljus som strålar från bilden. Därför tecknas den yttre gestalten medvetet med strama linjer och drag som vi i en jämförelse med andra konsttraditioner kanske kan uppfatta som uttryckslösa. Ikonen pekar mot den gudomliga verklighet som ligger bortom den föränderliga och förgängliga världen, och som mitt i vår brustna tillvaro tagit mänsklig gestalt. Därmed tjänar ikonerna som tecken på – och löften om – den återlösta, förvandlade värld som vi är på väg mot. Den förvandling som väntar oss alla genom frälsningen i Jesus Kristus och som påbörjas redan i denna tidsålder. I honom återfår människan, Guds avbild, sin likhet med urbilden, Skaparen.

Hur tidigt började man använda sig av bilder i kyrkan?

Enligt en mycket tidig och vida spridd tradition var evangelisten Lukas den förste ikonmålaren. ”Traditionen att måla ikoner fanns redan vid tiden för den apostoliska förkunnelsen”, fastslås vid det sjunde ekumeniska konciliet i Nicaea 787. Det finns inga historiska belägg för detta, men i den tidiga kyrkan var många övertygade om att Lukas hade ikonmålarens nådegåva. Det är inte osannolikt att ikonkonsten har sina rötter i Jesu och apostlarnas samtid, även om inga bilder från den tiden finns bevarade. Ett av skälen till det är att stora mängder av bilder förstördes under de ikonoklastiska perioderna, framför allt under det åttonde århundradet

De äldsta kända uttrycken för en tidig kristen konst är freskerna i Roms katakomber liksom reliefer på sarkofager. I katakomberna framställdes inte bara bilder av Jesus, på 200-talet som en yngling med kort lockigt hår, utan också bilder av Maria. Den första kända Mariabilden går tillbaka till 100-talet, en del forskare menar att den kan vara ännu äldre. Den föreställer Guds moder sittande med barnet i sitt knä, ungefär som på

ikonen i det heliga hörnet i vårt hem. I samma katakomber i Rom finns bilder av Konungarnas tillbedjan av barnet, daterade till tidigt 100-tal. En storslagen Kristusikon, daterad till 500-talet och bevarad i Katharinaklostret i Sinai, är den äldsta bevarade ikonen målad på trä. Likheten mellan denna bild och egyptisk-romerska porträtt från 100-talet gör att det finns skäl att tro att ikonmålaren bakom Kristusbilden i Sinai står i en obruten tradition med rötter i Jesu samtid.

Varför skall vi använda oss av bilder i gudstjänsten när vi har Bibeln? Räcker det inte med Guds ord?

Vi måste nog tillstå att vi i reformatorisk tradition fått ett ensidigt förhållande till det talade och skrivna ordet. Utan att vi är medvetna om det blir vår tro "bildblind", vi glömmer vilken avgörande betydelse bilden – och ögat – har i kristendomen. Som vi redan konstaterat: det första som sägs om människan är att hon är skapad till "Guds avbild". Människans skapelsegivna gudslighet tar sig inte bara uttryck i förmågan att tänka och tala. Vi är mer än Guds megafoner. Hela vårt väsen – ande, själ och kropp – avbildar Gud. Därför är berättelserna i Bibeln målande mer än beskrivande. Tron beskrivs genomgående i Skriften som ett skådande. Vad är det man ser? Det är strålglansen av Herrens härlighet i genomlysta människor, som hos Mose, men framför allt i Jesus Kristus, han som är världens ljus.

Guds självavslöjande, *uppenbarelsen*, är den grund vår kristna tro vilar på. Utan uppenbarelsen skulle vi för alltid famla i osäkerhet om vem Gud är. Men nu har Gud avtäckt sitt ansikte i tid och rum. Ordet, som var av begynnelsen, har inte bara låtit sig höras. Ordet har låtit sig ses och beröras. Johannes skriver: "Det vi har hört, det vi har sett med egna ögon, det vi har skådat och tagit på med våra händer ..." ³ Hörandet, seendet och beröringen vittnar samstämmigt om Guds inträde i världen. "Ja, livet blev synligt, vi har sett det och vittnar om det." ⁴ Inkarnationen – kristendomens absoluta fundament – är det viktigaste teologiska motivet för ikonerna. Inkarnationens konsekvens är ju att vi lär känna Gud genom att se in i en människas ansikte – Jesu Kristi ansikte.

³ 1 Joh 1:1

⁴ 1 Joh 1:2

Ikonen ställer fram det ansiktet inför våra ögon. Den är en symbol för att Gud har blivit verklig människa.

Men förbjuder inte Gamla Testamentet uttryckligen bruket av bilder i samband med bön och tillbedjan?

Det är en viktig fråga och vi behöver se närmare på den. Vad sägs egentligen i Femte Moseboken – där vi för övrigt just nu uppehåller oss i vårt lektionarium – om förbudet att tillverka bilder? Det heter: "Gör därför inte något så förfärligt som att tillverka en bildstod, en gudabild av vilken gestalt det vara må: en bild av man eller kvinna."⁵ Ordet *därför* är väsentligt i sammanhanget, det syftar på *varför* man inte skulle göra sig bilder. I den föregående versen läser vi: "Ni såg inte någon gestalt när Herren, er Gud, talade till er ur elden på Horeb."

Bildförbudets bakgrund är alltså att Gud är osynlig. "Ingen har någonsin sett Gud", som det heter i Johannesprologen, och därför skall vi inte heller göra oss bilder av honom. Men vad är evangeliets stora budskap? Den Osynlige har blivit synlig! Den fördolde har avtäckt sitt ansikte. Gud, som är ande och utan form, har antagit en kropp och förenat sig med materien. Med andra ord: I Kristus upphävs det gammaltestamentliga bildförbudet. I Jesus *är* Gud avbildad. "Den som har sett mig har sett Fadern."⁶

Om skälet till bildförbudet är Guds osynlighet – "Ni såg inte någon gestalt när Herren talade" – blir ikonerna en konsekvens av detta förbud, såvida det är sant att Gud har blivit verklig människa. Just därför att Gud är osynlig och inte kan avbildas, blir hans människoblivande den händelse som gör det möjligt att avbilda honom. Det är Jesu ansikte som gör kristendomen till kristendom.

Förhållandet mellan judisk och kristen tro kan alltså beskrivas som ett förhållande mellan ordet och bilden. Först gav Gud människan sitt ord, *Toran*. Sedan gav Gud människan sin bild, *Jesus*. Och de motsäger inte varandra.

⁵ 5 Mos 4:16.

⁶ Joh 14:9

Vilken är ikonens funktion i andakten och gudstjänsten?

Till att börja med har ikonerna en pedagogisk funktion, de fungerar som en bibel i bilder, ungefär som Barnens bibel. Man skall komma ihåg att när bilder först började användas hade de flesta kristna inte tillgång till en egen bibel, många kunde inte ens läsa. Ikonerna var, som Gregorius den Store uttryckte det på 600-talet, "den enda bok som var tillgänglig för de icke läskunniga". Men med tiden blev det också vanligare att de troende inte bara betraktade ikonerna. Man berörde dem, kysste dem, tände ljus framför dem och vände sig mot bilden när man bad. En av ikonens viktigaste uppgifter blev att främja bönen.

Men vänta lite! Att be framför en bild, är det inte snubblande likt avgudadyrkan?

Ja, den anklagelsen riktade man redan mot de kristna i den unga kyrkan. Låt oss se närmare på kritiken. Blir den heliga bilden en avgudabild av att man ber framför en ikon?

Vad är egentligen avgudadyrkan? Det är att sätta det skapade i Skaparens ställe. Men tror den som ber framför en ikon att bilden, själva träplattan med dess färger, är Gud? Nej, svarade de tidiga kristna som använde ikonerna i sitt böneliv. Självfallet inte. Ikonen är inte Gud, än mindre en ersättning för Gud. Men vad är den då? Och varför ber man framför en ikon? Två viktiga distinktioner gjordes i den tidiga kyrkan för att ikonerna inte skulle missförstås eller missbrukas och de gäller än i dag. Dels skilde man mellan *avbild* och *urbild*, dels mellan *vörndnad* och *tillbedjan*. Tillbedjan får endast riktas till urbilden, den levande Guden. Men avbilden bör vördas, eftersom den vittnar om urbilden. Ett ord, en bild, skapelsens skönhet, en självutgivande handling, en genomlyst människa – allt som väcker tacksamhet till Gud står i helighetens tjänst och är värt vår vörndnad. "Allt som Gud har skapat är bra och ingenting behöver vrakas, om det tas emot med tacksägelse; det blir rent genom Guds ord och genom bön."⁷

⁷ 1 Tim 4:4.

Men ikonen är genom själva sin natur något annat än den eller det som avbildas på ikonen. På samma sätt som skuggan av en person är något annat än personen. Det är två skilda ting. Kristus är en sak, hans bild en annan. Den som ser på en ikon och säger "Där är Kristus", menar alltså inte att bilden är Kristus, utan att den levandegör hans närvaro. Ungefär som när jag pekar på en bild av min hustru och säger: "Det här är Christina!"

Låt oss sammanfatta så här långt: ikonen, den målade bilden på en träplatta, är inte identisk med Kristus. Likväl får den sin identitet genom sin relation till honom. Man kan jämföra med ett ord från Andra Moseboken. "Du skall också göra två keruber av hamrat guld", säger Gud till Mose.⁸ Han säger inte: "Du skall göra två bilder av keruber", även om det är vad som avses. Bilden riktar uppmärksamhet inte mot sig själv utan mot den eller det som den föreställer. I den meningen äger avbilden sin identitet i urbilden, utan att vara identisk med denna. Som när David dansade inför arken: det var Gud han dansade inför – inte den materia av vilken arken var tillverkad! Så är det också med ikonen. Den som ber inför ikonen vänder sig till urbilden, inte till avbilden. På samma sätt som den som ber inför en uppslagen bibel, ja rentav kysser sin bibel, inte tror att papper och bokstäver är gudomliga, men de uppenbarar Gud.

Vad är det då vi ser i en Kristusikon?

Vad såg Johannes, Petrus och de övriga som vandrade med Jesus i Galileen när de såg in i hans ansikte? De såg en människa, "i allt lik sina bröder".⁹ Och på samma gång såg de in i den levande Gudens ansikte! I Jesus är de två naturerna förenade utan att någon av dem mister sin särart. Inget dras ifrån. Inget läggs till. Med Paulus ord: I Kristus "har hela den gudomliga fullheten förkroppsligats och tagit sin boning".¹⁰ Kristusikonen vittnar om Gud uppenbarad i köttet. Ikontraditionen avhåller sig från att avbilda Fadern, i det avseendet står bildförbudet fast. Men i och med inkarnationen kan Gud både ses – och inte ses. Han är på samma gång fördold och uppenbar. Men vem kan förstå detta? "Inkarnationen är ett mysterium som är svårare än något annat att fatta", säger Maximos

⁸ 2 Mos 25:18.

⁹ Hebr 2:17.

¹⁰ Kol 2:9.

Bekännaren. Det är detta mysterium vi blickar in i när vi betraktar ikonerna, inte för att förstå det men för att förklaras av det.

Men det finns också en annan sida av frågan om vad vi ser i ikonerna. Vi var inne på det inledningsvis. Bildens kraft kommer av vad den väcker och skapar hos oss. Det vi ser är mer än det vi "tittar på". Avgörande är vad som uppstår i mötet mellan bild och betraktare. Som Johannesakademins preses, Samuel Rubenson, har uttryckt det: "Det är det du ser som ger bilden liv, som gör den till mer än ett konstobjekt, ett föremål." Därför hör ikonerna till trons värld. Inte så att vi ska försöka anstränga oss för att bli övertygade om att ikonerna vittnar sant. Tron är aldrig en ansträngning, något vi kämpar oss till, den är alltid en gåva, något vi tar emot. Ikonerna hör till trons värld i den meningen att den vittnar om Guds närvaro och de heligas gemenskap mitt ibland oss. En verklighet som vi får träda in i, genomlysas av och skåda med egna ögon. Det vi ser i bilden är vårt tro.

Men hur är det då med helgonikonerna? Är det verkligen rätt att visa dem samma vördnad som en Kristusikon?

Låt mig försöka svara enkelt: Kristusikonerna väcker vår kärlek och tillbedjan till Jesus, han är ju den som avbildas. Och de viktigaste ikonerna i kyrkan är alltid Kristusikonerna och de händelseikoner som gestaltar olika motiv ur evangelierna. Men helgonikonerna? De väcker vår kärlek och tillbedjan till honom som lyser genom de heliga – Jesus! Det är med bilder av heliga människor som med berättelserna om martyrer och helgon. Vi vördar dem för deras kärlek till Kristus, och det sätt på vilket han framträder genom dem.

Bland helgonikonerna i kyrkan kan man tala om en viss rangordning. Först kommer Guds moder, Maria, och apostlarna, därefter martyrer och helgon, kända såväl som okända, med den helige Stefanos i spetsen. Alla dessa som är trons vittnen genom historien. En helgonikon ställer inte den människa som avbildas i centrum, utan låter allt ljus falla på honom som fångat och förvandlat människans hjärta, vår Herre Jesus Kristus. Så blir varje verklig helgonikon en påminnelse om vår kallelse och ett tecken:

för Gud är allting möjligt, också att förvandla mitt hjärta, förvandla mig till Kristi likhet. I djupaste mening är därför helgonikonerna också Kristusikoner – de vittnar alla om det största undret: Kristus i oss!

*

När vi nu talar om ikoner vill jag också ge uttryck för hur glada vi är över att i vår gemenskap ha flera vänner som uppövat en påtaglig skicklighet att måla ikoner. En av dessa är Robin Johansson, verksam som pastor i Lidköping, vars ikoner rönt stor uppskattning. Från i höst finns Robins handmålade ikoner att köpa och beställa i Bokrummet på Nya Slottet. Första Advent inviger biskop Biörn Fjärstedt en mycket vacker festdagsikon av *Herrens intåg i Jerusalem*, som Robin målar åt oss.

Av kommande händelser vill jag påminna er som bor i vårt närområde om skördefesten den 9 oktober, liksom ett speciellt besök onsdagen den 19 oktober. Då gästas vi av ärkebiskop Emil Paul Tscherrig, den apostoliske nuntien i Skandinavien. Vad är en "apostolisk nuntie"? undrar kanske några. Det är påvens diplomatiska sändebud i olika delar av världen. Som självständig stat har Vatikanen ambassader på olika håll. Nuntierna är chefer för dessa ambassader. Den apostoliske nuntiens besök hos oss är ett uttryck för en ömsesidig önskan att fördjupa de ekumeniska kontakterna. Det blir ett unikt tillfälle, och för den som har möjlighet kan det vara värt att planera ett besök till Bjärka-Säby denna onsdag. Emil Paul Tscherrig kommer att ha ett öppet föredrag i Biblioteket kl 16 om vår tids ekumeniska utmaningar, och det blir därefter möjlighet till samtal. Föredraget hålls på engelska. Nuntien deltar sedan i vår liturgi på onsdagskvällen.

Jag kan också meddela att Höstmötet "19-39" under allhelgonahelgen är fullbokat, programmet utlovar synnerligen inspirerande dagar. I början av november reser dessutom en grupp från Ekumeniska Kommuniteten till klostret i Bose, några platser finns ännu kvar. Pilgrimsresan till Israel 2013, med de förberedande kursdagarna under 2012, är däremot redan fulltecknad. Det är naturligtvis glädjande att märka det stora intresset för såväl möten som resor. Flera har redan också anmält intresse för

julfirandet på Nya Slottet, som inleds kvällen före julafton och avslutas annandag jul. Tillsammans får vi då möjlighet att avsluta den rika adventstiden med att i gudstjänster, gemenskap och måltider fira en av årets stora högtider, Kristi födelses fest.

Vårt firande av julen har inte, så som påskfirandet, retreatkaraktär med tysta måltider. Däremot kommer andra våningen i slottet (liksom i vanlig ordning gästvåningen) att vara avskild för stillhet med möjlighet för den som önskar att dra sig tillbaka för ro och läsning. I övriga delar av slottet samt i Slottsannexet råder inte tystnad. Till julfirandet inbjuder vi alla åldrar. Naturligtvis har barnen en självklar plats. Även om vi inte organiserar speciella aktiviteter för barnen finns goda möjligheter till lek och spring i Slottsannexet.

Övriga händelser som ligger längre fram i tiden finns längst ned i kalendariet på vår hemsida.

*

Till sist: det planeras flera lokala och regionala träffar i vår kommunitet under hösten, och jag kommer själv att vara med på följande samlingar:

- Köpenhamn, onsdagen den 5 oktober. Möte med kommunitetens danska medlemmar och noviser, samt övriga intresserade. Vi firar även eukaristi.
- Oslo, lördagen den 12 november. Den norska delen av EKIBS träffas på kvällen.
- Stockholm, söndag den 20 november. Stockholm-Uppsala regionen träffas i Västra Ryds gamla medeltidskyrka där mässa firas på kvällen.

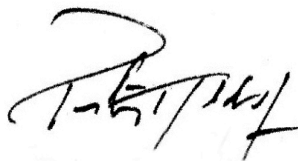
Dessutom har Göteborgsavdelningen möte i Lindome församlingshem, där Martin Lokrantz är präst, torsdagen den 13 oktober. Kvällen inleds med mässa kl 18.30. Mer information om samtliga dessa möten kommer att finnas på vår hemsida. Att vi utöver våra olika samlingar på Bjärka-Säby även odlar gemenskapen med varandra lokalt har stor betydelse och är något vi i kommunitetsrådet vill uppmuntra till.

Så går vi nu in i oktober, en månad när den sista skörden tas in och en av de stora festsöndagarna är *Tacksägelsedagen*, som i år infaller den 9 oktober. Liksom förra året

har vi skördefest i Bjärka-Säby och en rad lokala odlare och producenter ställer ut sina produkter i samband med kyrkfrukosten. I år blir det också församlingslunch på Nya Slottet denna söndag, den gudstjänstfirande församlingen inbjuds liksom besökare från kommunitet och vänkrets.

Nu vill jag önska er alla en välsignad månad, var ni än befinner er. Må höstens överflöd av färger, dess klara luft och löften om den oförgängliga skörd som väntar stärka oss alla på vår pilgrimsvandring!

Er tillgivne,

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'P. H. H.' or similar, written in a cursive style.